

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1917: ΙΔΡΥΕΤΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ

Επιμέλεια: Αλέκα Καραδήμου Γερόλυπου, καθηγήτρια ΑΠΘ

- Οι πρώτες προσπάθειες οργάνωσης των μηχανικών της Θεσσαλονίκης, κάτω από μία ενιαία επιστημονική στέγη, καταλήγουν στη ίδρυση δύο χωριστών Συλλόγων.

- Οι πολιτικές 'συμπάθειες', μπαίνουν «σφήνα» στην ενότητα. Μέγα θέμα και η διαφορετικού επιπέδου εκπαίδευση και κατάρτιση. Κατάληξη, ο χωρισμός σε «Ανώτερους» και «Ανώτατους».

- Παρά την πάροδο 90 ετών, τα ίδια ζητήματα απασχολούσαν τότε και τώρα τους Έλληνες μηχανικούς.

- Τα χρόνια της ενιαίας δράσης των διπλωματούχων μηχανικών. Έντονες οι αντιδράσεις κατά του ανταγωνισμού «έξωθεν».

Τη μέρα της Πρωτοχρονιάς του 1917, δημοσιεύθηκε στις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης μια ανοιχτή πρόσκληση στους αρχιτέκτονες και μηχανικούς της πόλης. Οι ενδιαφερόμενοι καλούνταν σε μια συνάντηση την επομένη, για να ιδρύσουν έναν σύλλογο με σκοπό την προάσπιση του επαγγέλματός τους.

Τα έργα και οι ημέρες του μυστηριώδους αυτού συλλόγου που παραμένει παντελώς άγνωστος στις νεώτερες γενιές θα μας απασχολήσουν στο κείμενο αυτό¹. Η λήθη που σκέπασε τα πεπραγμένα του αποτελεί ίσως την πιο εύγλωπτη μαρτυρία για τις ιστορικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύχθηκε το σύγχρονο επάγγελμα του μηχανικού στην Ελλάδα.

Το ελλιπές χρονικό που ακολουθεί απευθύνεται στους συναδέλφους που είναι πιθανόν να έχουν στοιχεία ή πληροφορίες για τον σύλλογο αυτό και ζητά την συνδρομή τους, ώστε να σκιαγραφηθούν με μεγαλύτερη ακρίβεια η φυσιογνωμία και οι στόχοι της πρώτης αυτής οργάνωσης του κλάδου.

Από το επίπεδο των στοιχείων που διαθέτουμε πάντως, φαίνονται προβλήματα και δυσκολίες που σε μεγάλο βαθμό διαπιστώνονται και σήμερα: Όσο κι αν την εποχή εκείνη (1917) η ελληνική κοινωνία επιχειρούσε να εκσυγχρονίσει τις δομές της, είναι βέβαιο ότι η υιοθέτηση 'δυτικών' μορφών οργάνωσης δεν μπορούσε να γίνει εύκολα, σύντομα και χωρίς κλυδωνισμούς. Τα όρια του επαγγέλματος, η ισοτιμία των σπουδών, η διεκδίκηση επαγγελματικών αντικειμένων, η ύπαρξη νέων ειδικοτήτων και επαγγελμάτων που αδυνατούσαν να διατυπώσουν κανόνες για την κατοχύρωσή τους ήταν θέματα προς διαπραγμάτευση που δημιουργούσαν αντιπαράθεσεις κατ' αρχήν μεταξύ των ίδιων των μηχανικών. Το χάσμα μεταξύ ανώτατης, ανώτερης και εμπειρικής τεχνικής παιδείας, που στον δυτικό κόσμο γεφυρώθηκε με μια ποικιλία δομών και με διαφοροποιημένες αντιστοιχίες σε επαγγελματικά δικαιώματα μέχρι να εξευρεθούν λειτουργικότερες λύσεις και ευρύτερες συμφωνίες, στην Ελλάδα αρχίζει να διαπιστώνεται στις αρχές του 20ού αιώνα και, όπως καλά γνωρίζουμε, δεν έχει κλείσει ακόμη.

Ας επανέλθουμε στην ιστορία του συγκεκριμένου συλλόγου, θυμίζοντας ότι στις αρχές του 1917, η χώρα βρισκόταν ακόμη στην περίοδο του Δικασμού. Στο κράτος της Θεσσαλονίκης ήταν εγκατεστημένη η προσωρινή κυβέρνηση της τριανδρίας, ενώ η πόλη ήταν ουσιαστικά κατελημμένη από τον στρατό

της Entente και λειτουργούσε ως 'οχυρωμένο στρατόπεδο' των δυνάμεων της Στρατιάς της Ανατολής. Η μεταρρυθμιστική δραστηριότητα της κυβέρνησης των Φιλελευθέρων το 1914 (ίδρυση 'τεχνικού' υπουργείου Συγκοινωνίας και αφαίρεση των τεχνικών έργων, της πολεοδομίας και των μεταφορών από το Υπουργείο Εσωτερικών, ανασύνταξη της πολεοδομικής νομοθεσίας, αναδιοργάνωση των σπουδών του μηχανικού και αναβάθμιση του ΕΜΠ) είχε παγώσει αναμένοντας καλύτερες εποχές.....

Στις 2 Ιανουαρίου 1917, 29 αρχιτέκτονες και μηχανικοί συγκεντρώθηκαν και όρισαν επιμελή επιτροπή για να επεξεργασθεί το καταστατικό του νέου συλλόγου. Ορισμένοι ήταν απόφοιτοι γλωσσών μεγάλων σχολών της Γαλλίας, της Ελβετίας, του Βελγίου, όπως σημειώνουν δίπλα στο όνομά τους. Άλλοι, ελεύθεροι επαγγελματίες ή δημόσιοι και δημοτικοί υπάλληλοι, υπογράφουν χωρίς να αναφέρουν το επίπεδο των σπουδών τους. Έλληνες υπήκοοι -χριστιανοί και εβραίοι, όχι όμως μουσουλμάνοι, αλλά και άλλες εθνικότητες, όπως οι δύο δραστήριοι ιταλοί αρχιτέκτονες Αριγκόνι και Ποζέλι, εμφανίζονται στους καταλόγους των ονομάτων που συμμετέχουν. Διάσταση θα εμφανισθεί από την πρώτη συνάντηση μεταξύ των επτά που αναλαμβάνουν να συντάξουν καταστατικό, και αμέσως μετά μεταξύ των υπολοίπων που θα συσπειρωθούν γύρω από τις δύο πλευρές. Η διαφωνία εξελίσσεται άμεσα σε ρήξη. Το ζήτημα της αναζήτησης πολιτικών ερεισμάτων θέτει φανερά η μια ομάδα, που συγκαλεί τις συσκέψεις της στη Λέσχη των Φιλελευθέρων, επιθυμεί (και θα το κάνει) να αναγορευθεί επίτιμο μέλη της τον Ε. Βενιζέλο (και μάλιστα επίτιμο πρόεδρο) ή τον Δ. Α. Διαμαντίδη, -δρμή και πρώτον επί κεφαλής του υπουργείου Συγκοινωνίας, πολιτικό μηχανικό με ειδικευση στα συγκοινωνιακά έργα στην Γαλλία. Η σύνθεση της ομάδας είναι ποικίλη εθνικά, θρησκευτικά και ως προς το επίπεδο σπουδών. Επιθυμούν έναν ανοιχτό σύλλογο, που θα αποτελείται από όλους τους εμπλεκόμενους σε τεχνικά έργα, αρκεί να έχουν ένα στοιχειώδες επίπεδο σπουδών και να μην είναι μόνο εμπειροτέχνες. Διαφοροποιούν τα μέλη τους σε τακτικά και έκτακτα, επιτρέποντας μάλιστα την εκπροσώπηση των τελευταίων, χωρίς ψήφο, στο συμβούλιο. Επιδιώκουν μια ενεργή παρέμβαση, και μάλιστα προτίθενται να αναλάβουν την κατάρτιση των ανειδίκευτων..... Θα τους ονομάσουμε, για να τους ξεχωρίζουμε, 'Ανώτερους'.

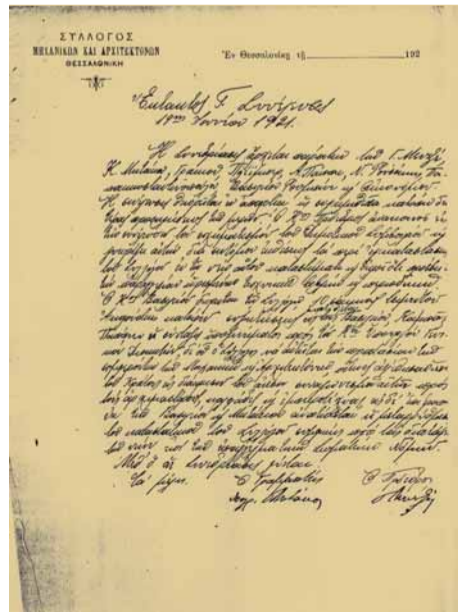
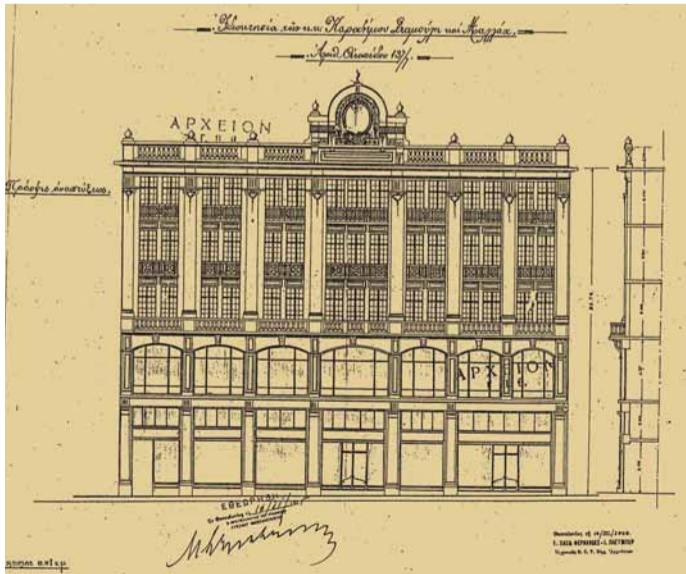
Η άλλη ομάδα είναι πιο ομοιογενής και δεν εκδηλώνεται πολιτικά. Συνεδριάζει στην αίθουσα του παλιού θεσσαλονικιότικου αθλητικού ομίλου "Ηρακλής", απωθεί τις πολιτικές συζητήσεις, επιθυμεί έναν κλειστό σύλλογο που θα συγκεντρώνει την ελίτ με ανώτατα διπλώματα, και αποδέχονται μόνον επτά από τους 'άλλους' (τους μη-πτυχιούχους), που επιλέγονται και αναφέρονται ονομαστικά ως καταξιωμένοι στο επάγγελμα². Θα τους αποκαλούμε 'Ανώτατους'.

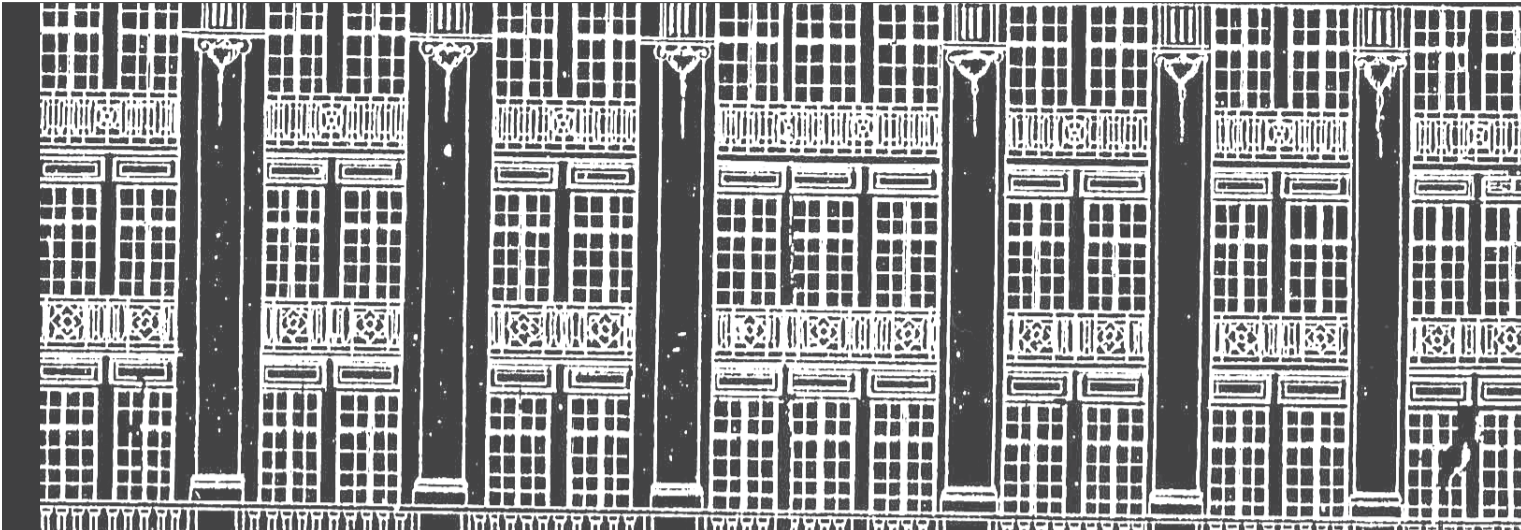
Δύο γνωστοί αρχιτέκτονες, ο Ξενοφών Παιονίδης και ο Απόστολος Γραϊκός, που πρόσκεινται στους πρώτους, αναλαμβάνουν ρόλο διαιτησίας. Όπως θα μεταφέρουμε οι ίδιοι στους 'Ανώτερους' και παρά την υποχωρητική τους διάθεση, οι 'Ανώτατοι' παραμένουν ανένδοτοι και αρνούνται ακόμη και να συναντήσουν εν σώματι την άλλη ομάδα. Ο Γ. Μενεξές που θα εκλεγεί πρόεδρος των 'Ανωτάτων', προχωρά και καταθέτει στις 17.1.1917 το καταστατικό του Συλλόγου (με 16 υπογραφές), το οποίο όμως απορρίπτεται και επιστρέφεται για να προσαρμοσθεί στις διατάξεις του νόμου 281 του 1914 περί σωματείων. Οι 'Ανώτεροι' αφού επιχειρήσουν μια τελευταία φορά

να συζητήσουν στέλνοντας ως μεσάζοντα έναν άλλο γνωστό αρχιτέκτονα, τον Μαξ. Ρομίπενς, καταθέτουν τελικά το δικό τους καταστατικό (με 25 υπογραφές). Με δύο συνεκόμενες αποφάσεις το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης εγκρίνει την σύσταση δύο συλλόγων: με αριθμό 111/28.2.1917 τον Σύλλογο Διπλωματούχων Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων Ανωτάτων Τεχνικών Σχολών και με αριθμό 112/28.2.1917 τον Σύλλογο Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων Ανωτέρων Τεχνικών Σχολών. Αν η λέξη 'διπλωματούχος' είναι σαφέστατη, η διαφορά ανάμεσα στο Ανώτατο - Ανώτερη σχολή, δεν έχει ακόμη διευκρινισθεί.

Παραμένοντας σε πλήρες σκοτάδι σχετικά με τον σύλλογο των 'Ανωτάτων', γνωρίζουμε ότι οι 'Ανώτεροι' ξεκινούν τις δραστηριότητές τους με μια έκτακτη γενική συνέλευση στις 7.7.1917 στο αρχιτεκτονικό γραφείο του Ξ. Παιονίδη (στην οδό Φράγκων). Την πρόσκληση υπογράφουν ο πρόεδρος Π. Μοσχίδης και ο γενικός γραμματέας Γ. Αλιμπέρτης και τα θέματα που συζητήθηκαν ήταν η εγγραφή νέων επιτίμων μελών, ένα «θέμα επαγγελματικού ενδιαφέροντος» (χωρίς άλλα στοιχεία), και, παραδόξως, η τροποποίηση του καταστατικού. Πάντως 4 βδομάδες αργότερα επέρχεται ένα συγκλονιστικό γεγονός, η καταστροφή του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης από πυρκαγιά στις 5 Αυγούστου 1917. Στα επόμενα χρόνια δεν υπάρχει καμία πληροφορία για δραστηριότητα του συλλόγου, μια σιωπή που θα συνεχιστεί μέχρι το 1920.

Εν τω μεταξύ, η εκπόνηση του νέου σχεδίου της πόλης, η παρακολούθηση των έργων προσασίας των μνημείων της, η επέκταση των υποδομών και κυκλοφοριακών της δικτύων και πολλά εξαιρετικά σημαντικά θέματα αρμοδιότητας αρχιτεκτόνων και μηχανικών, θα ανατεθούν από τον 'επίτιμο' πρόεδρο του συλλόγου Ε. Βενιζέλο, σε δύο ξένους, γνωστούς και διεθνώς αποδεκτούς αρχιτέκτονες, τον γάλλο Ερνέστ Εμπράρ και τον άγγλο Τόμας Μώσον, σε δύο Έλληνες, τον Αριστοτέλη Ζάχο στον οποίο ο Δήμος Θεσσαλονίκης είχε αναθέσει το σχέδιο της πόλης το 1914³ και τον νεαρό Κωνσταντίνου Κιτσίκη, και σε δύο μηχανικούς, τον γάλλο στρατιωτικό Ζοζέφ Πλεμπέρ και τον καθηγητή του Μετσοβίου Ιεροκλή Αγγελο Γκίνη. Αν και η έλλειψη στοιχείων για οποιαδήποτε παρέμβαση των δύο συλλόγων μπορεί να οφείλεται απλώς στην μη-ανεύρεσή τους, δεν αποκλείεται

συγχρόνως να ένιωθαν πλήρως ανέτοιμοι για ένα τέτοιο εγχείρημα, και, μέσα στο γενικό κομφούζιο που επικράτησε, να οδηγήθηκαν σε πλήρη αδράνεια. Η υπόθεση αυτή τεκμηριώνεται από τα στοιχεία για την επόμενη εμφάνιση του Συλλόγου. Πράγματι στις 16.2.1920, 25 αρχιτέκτονες και μηχανικοί που προέρχονται και από τους δύο πρώην αντίπαλους συλλόγους, συναντώνται, ανταλλάσσουν «γνώμας επί της συστάσεως εν τη πόλει συλλόγου Μηχανικών και Αρχιτεκτόνων, ως μη υφισταμένου μηδενός τουούτου, καθ'όν χρόνον πάντα τα λοιπά επαγγέλματα συννωθήσαν εις Συλλόγους» και πραγματοποιούν την πρώτη καταστατική τους συνέλευση στις 23.2.1920, στα γραφεία του Τεχνικού Τμήματος του Δήμου. Πρόεδρος εκλέγεται ο Γ. Μενεξές και στο συμβούλιο συμμετέχουν μεταξύ άλλων ο Ξ. Παιονίδης και ο Α. Γραϊκός. Ας σημειώσουμε μεταξύ των σταθερά παρόντων μελών και τον γάλλο στρατιωτικό μηχανικό Ζ. Πλεμπέρ που μετά το τέλος του πολέμου είχε παραμείνει στην Θεσσαλονίκη και εργαζόταν συστηματικά ως αρχιτέκτων, κτίζοντας μερικά από τα κεντρικότερα «μέγαρα» της πυρκαυστής ζώνης (πολλά σε συνεργασία με τον μηχανικό Ελί Χασιό Φερνάντες, απόφοιτο της περίφημης Ecole Centrale de Paris, ο οποίος όμως δεν φαίνεται να συμμετέχει στον Σύλλογο).

Για τα μέλη υιοθετείται η καταστατική πρόβλεψη των 'Ανωτέρων'. Οργανώνεται εντευκτήριο και βιβλιοθήκη τεχνικών βιβλίων και περιοδικών, εκδίδεται Δελτίον, ξεκινά σειρά διαλέξεων (για την ανοικοδόμηση της πόλης, για την νέα υποχρεωτική χρήση του μεπτόν στις οικοδομές, για την στέγασση των προσφύγων). Αντίθετα επίσης η μεταρρύθμιση του καταστατικού σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία περί σωματείων. Ενώ παράλληλα με διάφορες παρεμβάσεις και υπομνήματα προς τον Γενικό Διοικητή διεκδικείται η προστασία των μηχανικών έναντι του ανταγωνισμού από αρχιμάστορες, καλφάδες και εμπειροτέχνες. Το καταστατικό θα αλλάξει και πάλι τον Ιανουάριο του 1922, απαγορεύοντας το δικαίωμα ψήφου στα επίτιμα μέλη.

Το 1924 ένας νέος σύλλογος Αρχιτεκτόνων Κωνσταντινουπόλεως συστήνεται στην Θεσσαλονίκη από

11 πρόσφυγες. Μέλη του όσοι ασκούσαν αποδεδειγμένα το επάγγελμα του αρχιτέκτονα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Δεν αποκλείεται η χαλαρή αυτή διατύπωση να κινητοποιεί την εγγραφή νέων ή την επαναδραστηριοποίηση παλαιών μελών στον προϋπάρχοντα σύλλογο (αρχιτέκτονες Ζαχαριάδης, Καμπανέλος, Κοκορόπουλος, Ποζέλι, αλλά και Ρούμπενς που είχε πρωτοστατήσει στην ίδρυση του συλλόγου Κωνσταντινοπολιτών).

Ο ίδιος φόβος απέναντι στους εμπειροτέχνες, αλλά και η κανονική λειτουργία του ΕΜΠ που δίνει πλέον το πλαίσιο για τις σπουδές του μηχανικού, θα οδηγήσουν το 1925 σε νέα αλλαγή του καταστατικού: Τακτικά μέλη στο εξής είναι μόνον διπλωματούχοι «ανωτάτων ανεγνωρισμένων υπό του κράτους Τεχνικών Σχολών ισοτίμων προς την Σχολήν του ΕΜΠ», καθώς και «όλοι οι μέχρι σήμερα οπωσδήποτε εγγεγραμμένοι ως μέλη». Εκτακτα μέλη δεν υπάρχουν πλέον, ενώ τα επίτιμα παραμένουν. Η πλάστιγγα που είχε κλίνει προς τις απόψεις των 'Ανωτέρων' στα 1920, 5 χρόνια αργότερα έγερσε τελεσίδικα προς τους 'Ανώτατους'.

Ο σύλλογος συμμετέχει ενεργά με εκπρόσωπο στην κριτική επιτροπή του πρώτου μεγάλου αρχιτεκτονικού διαγωνισμού που γίνεται στην Θεσσαλονίκη για το Δημαρχείο το 1924 σε εφαρμογή του σχεδίου Εμπράρ, όπου το α' βραβείο δίδεται στο μέλος του Ι. Δημητριάδη⁴. Στα επόμενα χρόνια παρεμβαίνει συστηματικά σε θέματα της ανοικοδόμησης της πόλης και συγκρούεται ανοιχτά με τους ανώτερους υπαλλήλους του Γραφείου Σχεδίου Θεσσαλονίκης Α. Ακασο, Χρ. Τριανταφυλλίδη και Μ. Δελλαδέτομα, εναντίον των οποίων εκτοξεύει βαρύτερες κατηγορίες. Οι παρεμβάσεις αυτές αποκαλύπτουν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες πτυχές της ανοικοδόμησης και των προτεραιοτήτων με τις οποίες εκτελούνται τα έργα εφαρμογής του νέου σχεδίου. Φαίνεται πως οι απόψεις του ακούγονται με προσοχή και το κύρος του δεν αμφισβητείται, ενώ, όπως έδειξε η έρευνα στο αρχείο του Δήμου Θεσσαλονίκης, τακτικά εκπρόσωποι του καλούνται στις συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου της πόλης για να διατυπώσουν την γνώμη τους για ποικίλα θέματα.

Εντονωτάτη είναι η οργισμένη αντίθεση του συλλόγου το 1929 για την ανάθεση σημαντικού έργου της πόλης, «με υψηλοτάτην αμοιβήν» σε (άνωνμο) αλλοδαπό αρχιτέκτονα (υποψιαζόμαστε ότι αφορά την ανάθεση της μελέτης για την Πανεπιστημιούπολη στον Ερνέστο Εμπράρ). Την επόμενη χρονιά, όταν μάλιστα επί κεφαλής του συλλόγου βρίσκονται δύο αρχιτέκτονες (πρόεδρος ο Κ. Κοκορόπουλος και γραμματέας ο Γ. Μανούσος), η αντίθεση ενάντια στον Εμπράρ, που προσλαμβάνεται στο Υπουργείο Παιδείας για να διευθύνει την υπηρεσία σχολικών κτιρίων, γίνεται επώνυμη και έντονη. Η καταγγελία του συλλόγου αποκαλύπτει την αλλαγή στα πνεύματα και την δυσφορία των ντόπιων αρχιτεκτόνων απέναντι σε έναν ξένο ειδικό, σε αντίθεση με την πλήρη αποδοχή που είχε όταν το 1917 ανέλαβε το σχέδιο ανοικοδόμησης της πόλης. Εξαιρετικά επιθετικά σχόλια εμφανίζονται στις αντικυβερνητικές εφημερίδες Νέα Αλήθεια και Μακεδονικά Νέα, όπως π.χ.: "Μήπως ο κ. Εμπράρ συνήψε με την Ελλάδα συμβόλαιον ισοβίου απομυζήσεως;" Αξίζει να παραθέσουμε τμήμα της απόφασης του συλλόγου, που εκφράζει «δημοσία την αγανάκτησιν σύμπαντος του τεχνικού κόσμου της Θεσσαλονίκης επί τη απειλούμενη νέα επιδρομή αλλοδαπών αρχιτεκτόνων, και δη εν εποχή οξυτάτης οικονομικής κρίσεως προς αντιμετώπισιν της οποίας οι Έλληνες μηχανικοί και αρχιτέκτονες δικαίως υπολογίζουν εις την αμέριστον υποστήριξιν Κράτους, Οργανισμών και ιδιωτών.

Ο καθ'ημάς Σύλλογος, διαμαρτυρόμενος πάση δυνάμει κατά της αυτόκλητης αντεθνικής ταύτης τακτικής, δηλοί ότι θέλει προηδ' αδιατάκτως εις την λήψιν παντός ενόμου μέτρου, προς προστασίαν των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών αυτού, αλλά και προς εξύψωσιν του παρ'αξίαν θιγομένου γοήτρου των Ελλήνων επιστημόνων, οίτινες κατά την τελευταίαν δεκαετίαν παρέσχον άφογα τεκμήρια της τεχνικής αυτών επιδόσεως».

Τελευταία πληροφορία για τον Σύλλογο βρίσκεται στις εφημερίδες το 1936. Σε τελετή για την ασφαλοποίηση μιας κεντρικής οδού στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, αναφέρεται ότι παρίστανται εκ μέρους του συλλόγου ο πρόεδρος Κ. Κοκορόπουλος και ο γραμματέας Γ. Μανούσος.

1. Το άρθρο βασίζεται σε έρευνα στα αρχεία του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης, στα πρακτικά του Δημοτικού Συμβουλίου Θεσσαλονίκης και στις τοπικές εφημερίδες. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους φίλους μου δικηγόρους Φωτεινή Ακτσίδου και Αλέκο Σταμούλο, για την βοήθειά τους στην έρευνα.

2. Οι 7 είναι Ι. Κύρου, Π. Αργυρόν, Ι. Ρεμούνδος, Αντωνιάδης, Μπάτσος, Α. Γιάκας και Κίτσος.

3. Α. Καραδήμου-Γερόλυμου, «Ουτοπίες αρχιτεκτόνων. Η Θεσσαλονίκη του Αριστοτέλη Ζάχου (1914)», Οριον, Τιμητικός Τόμος για τον Δ.Α. Φατούρο, Επιστημονική Επιτροπή Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, τ. ΙΕ, Θεσσαλονίκη 1998

4. Α. Καραδήμου Γερόλυμου, "Δημοτικά κτήρια και αρχιτεκτονική στη Θεσσαλονίκη του μεσοπολέμου" Τεχνική Ενημέρωση, τχ. 38, Δεκέμβριος 1985, 48-54.

